

रशिया-युक्रेन विवाद

- रशिया-युक्रेन सीमेजवळ रशियाने मोठ्या संख्येने सैन्य गोळा केले आणि दोन्ही देशांमधील आगामी युद्ध आणि युक्रेनच्या संभाव्य विलीनीकरणाबद्दल शंका निर्माण केली.
- डिसेंबर 2021 मध्ये रशियाने पाश्चिमात्य देशांसाठी 8 कलमी सुरक्षा कराराचा मसुदा प्रकाशित केला. युक्रेनच्या संकटासह युरोपातील तणाव दूर करण्याच्या उद्देशाने हा मसुदा तयार करण्यात आला होता.
- परंतु त्यात युक्रेनला उत्तर अटलांटिक करार संघटनेत (नाटो) सामील होण्यास बंदी घालणे, नाटोच्या पुढील विस्ताराला आळा घालणे, या प्रदेशातील कवायती रोखणे आदी वादग्रस्त तरतुदी होत्या.
- या मसुद्यावरील चर्चा सातत्याने अयशस्वी ठरली आणि रशिया-युक्रेन सीमेवर रशियन सैन्याच्या उभारणीमुळे तणाव वाढला.
- या संकटाने जागतिक मथळे पकडले आहेत आणि नवीन "शीतयुद्ध" किंवा "तिसरे महायुद्ध" सुरू करण्यास सक्षम असल्याचे म्हटले गेले आहे.

रशिया-युक्रेन विवाद: पार्श्वभूमी

- सोव्हिएत युनियनच्या विघटनानंतर युक्रेनला १९९१ साली स्वातंत्र्य मिळाले.
- युक्रेनचे विघटन होईपर्यंत १९९१ सालापर्यंत सोव्हिएत युनियनचा सदस्य होता आणि तेव्हापासून रशियाने हा देश आपल्या कक्षेत राखण्याचा प्रयत्न केला आहे.
- 2014 मध्ये, युक्रेनच्या पूर्वेकडील औद्योगिक मध्यवर्ती भागात, डोनेट्स्क बेसिनमध्ये फुटीरतावादी बंडखोरी सुरू झाली.
- क्रिमियाच्या आक्रमणामुळे आणि त्याच्या विलीनीकरणामुळे रशियाला या प्रदेशात सागरी फायदा झाला.
- त्यामुळे अमेरिका आणि युरोपियन युनियन या दोन्ही देशांनी युक्रेनच्या सीमांच्या अखंडतेचे रक्षण करण्याचे वचन दिले आहे.

रशियाला युक्रेनचे महत्त्व (Importance of Ukraine to Russia)

- युक्रेन आणि रशिया यांच्यात शेकडो वर्षांपासून सांस्कृतिक आणि भाषिक संबंध आहेत.
- युक्रेन हा रशियानंतर सोव्हिएत युनियनमधील सर्वात शक्तिशाली देश होता.
- युक्रेन हे व्यावसायिक उद्योग, कारखाने आणि संरक्षण उत्पादनाचे केंद्र राहिले आहे.
- युक्रेन रशियाला काळ्या समुद्रात प्रवेश आणि भूमध्य समुद्राला महत्त्वपूर्ण कनेक्टिव्हिटी देखील प्रदान करते.

रशियन आक्रमणाची कारणे (Reasons for Russian Aggression)

रशियन आक्रमणाच्या मुख्य कारणांची चर्चा खाली केली आहे:

आर्थिक घटक

- रशियाने युक्रेनचे आर्थिक महत्त्व लक्षात घेऊन युरेशियन इकॉनॉमिक कम्युनिटीमध्ये (ईएईसी) युक्रेनचे सदस्यत्व मागितले, हा मुक्त व्यापार करार आहे जो २०१५ मध्ये अस्तित्वात आला.
- आपली प्रचंड बाजारपेठ आणि प्रगत कृषी व औद्योगिक उत्पादन यामुळे युक्रेन महत्त्वाची भूमिका बजावणार होता. परंतु युक्रेनने या करारात सामील होण्यास नकार दिला.

भू-राजकीय आणि धोरणात्मक घटक

- रशियाचा असा दावा आहे की, उत्तर अटलांटिक करार संघटनेने (नाटो) पूर्वेकडे केलेल्या विस्तारामुळे ज्याला ते "विस्तार (Enlargement)" म्हणतात, यामुळे रशियाच्या हितसंबंधांना धोका निर्माण झाला आहे आणि नाटोकडून लेखी सुरक्षा हमी मागितली आहे.
- रशियाच्या आंतरखंडीय पल्ल्याच्या क्षेपणास्त्रांना तोंड देण्यासाठी पोलंड आणि झेक प्रजासत्ताकसारख्या देशांमध्ये पूर्व युरोपात क्षेपणास्त्र संरक्षण यंत्रणा बसवण्याची योजना अमेरिकेच्या नेतृत्वाखालील नाटोने आखली आहे.

रशिया-युक्रेन नवीनतम घडामोडी (Russia - Ukraine Latest Developments)

नाटोचा महत्त्वाकांक्षी सदस्य असलेल्या युक्रेनच्या सीमेलगत रशिया लष्करी उभारणीत गुंतला आहे. रशियाने असे म्हटले आहे की, नाटोच्या पूर्वेकडील स्थिर विस्ताराला प्रतिसाद म्हणून आपली सैन्य तैनाती केली जात आहे. रशियाचा असा युक्तिवाद आहे की त्याच्या हालचाली स्वतःच्या सुरक्षिततेच्या विचारांचे संरक्षण करण्याच्या उद्देशाने आहेत.

- रशियाने युक्रेनला लागून असलेल्या सीमेवर सुमारे 1,00,000 सैन्य जमा केले आहे.
- युक्रेनला नाटोमध्ये समाविष्ट केले जाणार नाही, असे आश्वासन रशियाने अमेरिकेकडे मागितले आहे.
- यामुळे युक्रेनला पाठिंबा देणाऱ्या रशिया आणि पाश्चिमात्य देशांमध्ये तणाव निर्माण झाला आहे. रशियाने आक्रमण केल्यास 'निर्णायक उत्तर देऊ', असे आश्वासन अमेरिकेने युक्रेनला दिले आहे.

रशियाच्या मागण्या (Demands from Russia)

- रशियाच्या सीमांशी संबंधित युक्रेन आणि जॉर्जियासारख्या देशांचा समावेश असलेल्या नाटोच्या आणखी विस्तारावर बंदी घालण्याची मागणी रशियाने केली आहे.
- रशियाने नाटोला १९९० च्या दशकातील आपली लष्करी तैनाती मागे घेण्यास सांगितले आणि सीमावर्ती भागात मध्यवर्ती पल्ल्याची क्षेपणास्त्रे तैनात करण्यास मनाई केली.

- शिवाय रशियाने नाटोला युक्रेन आणि इतर भूतपूर्व सोव्हिएत प्रजासत्ताकांबरोबरच्या लष्करी सहकार्याला आळा घालण्यास सांगितले.

पश्चिमेकडून प्रतिसाद (Response from the West)

- अमेरिकेने नाटोच्या 'ओपन डोर पॉलिसी'मध्ये बदल करण्यास नकार दिला आहे, याचा अर्थ असा की, नाटो अधिक सदस्यांचा समावेश करत राहील.
- युक्रेनला प्रशिक्षण आणि शस्त्रास्त्रे देत राहणार असल्याचेही अमेरिकेचे म्हणणे आहे.
- क्षेपणास्त्रांचा वापर आणि पूर्व युरोपातील लष्करी कवायतींमध्ये परस्पर कपात या संदर्भात चर्चा करण्यास अमेरिका तयार असल्याचे म्हटले जात आहे.
- रशियाने युक्रेनवर आक्रमण केल्यास नॉर्ड स्ट्रीम २ पाइपलाइन बंद केली जाईल, असा इशाराही जर्मनीने रशियाला दिला आहे.
- युक्रेनवर आक्रमणाचे प्रयत्न झाल्यास नवे आर्थिक निर्बंध लादून अमेरिकेने रशियाला धोका दिला आहे.

रशिया-युक्रेन संकट: भारतावर परिणाम

रशिया-युक्रेन संकटाचा भारतावर काय परिणाम होतो? याची चर्चा या भागात केली आहे:

- रशियाने केलेल्या आक्रमणामुळे पाश्चिमात्य आघाडी आणि रशिया यापैकी एकाची निवड करण्यासाठी भारतावर दबाव येईल.
- रशियाशी दृढ संबंध ठेवल्याने भारताचे राष्ट्रीय हित साधले जाते. परिणामी भारताला रशियाशी मजबूत धोरणात्मक युती कायम ठेवावी लागेल, रशियाला एकटे पाडण्याच्या उद्देशाने भारत कोणत्याही पाश्चात्य रणनीतीत सामील होऊ शकत नाही.
- एस-400 चा परिणाम म्हणून अमेरिकेकडून भारतावर सीएटीएसएचे (CAATSA sanctions) निर्बंध येण्याची शक्यता आहे
- अमेरिका आणि रशिया यांच्यातील कराराचा परिणाम रशियाच्या चीनबरोबरच्या संबंधांवर होऊ शकतो. यामुळे भारताला रशियाशी पुन्हा संबंध प्रस्थापित करण्याच्या प्रयत्नांचा विस्तार करता येईल.
- युक्रेनचा मुद्दा असा आहे की जग अधिकाधिक आर्थिक आणि भू-राजकीयदृष्ट्या एकमेकांशी जोडले जात आहे. रशिया-चीन संबंधांमध्ये कोणतीही सुधारणा झाल्यास त्याचे भारतावर परिणाम होतात.
- या प्रदेशात उपस्थित असलेल्या मजबूत भारतीय समुदायावरही परिणाम झाला आहे, ज्यामुळे हजारो भारतीय विद्यार्थ्यांच्या जीवाला धोका निर्माण झाला आहे.

भारताची भूमिका

- "या प्रदेशात आणि त्याही पलीकडे दीर्घकालीन शांतता आणि स्थैर्य प्रस्थापित करण्यासाठी सातत्यपूर्ण राजनैतिक प्रयत्नांद्वारे परिस्थितीवर शांततापूर्ण तोडगा काढावा", असे आवाहन भारताने केले.
- या विलीनीकरणानंतर लगेचच भारताने संयुक्त राष्ट्रांच्या आमसभेत रशियाचा निषेध करण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या ठरावावर मतदानापासून दूर राहिले.
- 2020 मध्ये, भारताने संयुक्त राष्ट्रांच्या आमसभेत युक्रेन-प्रायोजित ठरावाच्या विरोधात मतदान केले ज्यात क्रिमियामधील कथित मानवी हक्कांच्या उल्लंघनाचा निषेध करण्याचा प्रयत्न केला गेला.
- भारताची स्थिती मुख्यत्वे तटस्थतेत रुजलेली आहे (rooted in neutrality) आणि युक्रेनवरील २०१४ नंतरच्या स्थितीशी त्याने स्वतःला जुळवून घेतले आहे (has adapted itself to the post-2014 status quo on Ukraine).

पुढील मार्ग (Way Forward)

- युक्रेन आणि रशिया यांच्यातील तणाव कमी करण्यासाठी अमेरिकेने इतर पाश्चिमात्य देशांसह राजनैतिक माध्यमांद्वारे शांतता प्रक्रियेचे पुनरुज्जीवन करणे अपेक्षित आहे, जी वेळोवेळी प्रक्रिया असेल.

- तज्ञांनी पश्चिम आणि रशिया यांच्यात अधिक संवादांची शिफारस केली आहे ज्यात युक्रेनच्या सभोवतालच्या विषयावर जोर देण्यात आला आहे.
- युक्रेनने आपल्या नॉर्मंडी स्वरूपातील (Normandy Format Allies) मित्रराष्ट्रे, फ्रान्स आणि जर्मनी यांच्याशी संपर्क साधला पाहिजे आणि त्यांच्याबरोबर काम करण्यावर लक्ष केंद्रित केले पाहिजे, जेणेकरून रशियन सरकारला आपल्या प्रॉक्सींसाठी मदत काढून घ्यावी लागेल आणि युक्रेनमध्ये या प्रदेशाचे हळूहळू सुरक्षित पुनर्एकत्रीकरण होऊ शकेल.
- युक्रेनमधील रशियन सैन्याचा विस्तार भू-आर्थिक आधारावर रोखला जाऊ शकतो ज्यामुळे या प्रदेशातील त्याच्या व्यापारात अडथळा निर्माण होईल, विशेषतः नॉर्ड स्ट्रीम पाईपलाईनमुळे जे एका तज्ञाने सांगितल्याप्रमाणे चालू असलेल्या संकटाचे निराकरण करण्याचा मार्ग तयार करू शकते.
- या प्रदेशात शांतता विकसित करण्यासाठी मिन्स्क-२ कराराचे पुनरुज्जीवन करण्यासाठी आणि सध्या सुरू असलेल्या तणावाचे विघटन करण्यासाठी युक्रेनच्या अंतर्गत अडथळ्यांकडे लक्ष देणे आवश्यक आहे.

byjusexamprep.com